

Primorski begunci v Zgornji Savinjski dolini

Aleksander Videčnik

Aleksander Videčnik

**Primorski begunci v
Zgornji Savinjski dolini**

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Nazarje)«1915/1918»
314.15(497.4)«1915»

VIDEČNIK, Aleksander
Primorski begunci v Zgornji Savinjski dolini / Aleksander Videčnik ;
[spremna beseda Matje Pečovnik]. - Nazarje : Občina, 2015

ISBN 978-961-285-083-8

282494720

Kraj Nazarje nima dolgoletne tradicije, saj obstaja le dobrih 70 let. Z razvojem lesne industrije po drugi svetovni vojni in s tem povezanim priseljevanjem ter gradnjo hiš in večstanovanjskih objektov je pričelo nastajati in se razvijati Nazarje.

Da je sotočje dveh rek in začetek dveh dolin pomembna in primerna lokacija za obvladovanje prostora, so se predvidoma zavedali že prvi lastniki gradu Altenburg oziroma Vrbovec. Skozi zgodovino gradu so se menjali lastniki, namen prostorov v gradu pa je nekako ostajal isti. V njem so imele sedež razne uprave in tako je še danes.

Leta 1915 se je v viхро 1. svetovne vojne vključila tudi Italija. Z njenim vstopom v vojno se je odprlo novo bojišče, ki je ogrožalo tudi Miren, kjer je od leta 1908 delovala čevljarska zadruga. Zaradi bojev je bilo potrebno zadrugo preseliti. Zadruga je našla svoj prostor v gradu Vrbovec. Poleg zadruge se je iz Mirna moralo odseliti tudi 1200 prebivalcev, ki so našli svoj novi – začasni dom na območju današnje Občine Nazarje in sosednjih občin, kjer so jih domačini lepo sprejeli.

Marsikdo se sprašuje, kako so lahko v tistem obdobju izvedli to preselitev. Poleg preselitve ljudi so v kratkem času morali organizirati predstavitev številnih strojev, materiala in ostale opreme ter na novi lokaciji postaviti prve barake. Poskrbeli so, da je zadruga tudi v begunstvu svoje delo lahko nadaljevala dokaj normalno. Poleg čevljarske dejavnosti so skrbeli tudi za povezanost beguncev, zato so ustanovili oskrbovalni center in begunsko šolo ter skrbeli za zdravstveno stanje prebivalstva. Zelo zavzeto so delovali na kulturnem področju, imeli so tudi telovadno skupino ter gasilsko enoto. Skozi pripravo raznih pevskih koncertov in dramskih nastopov so se povezovali tudi z domačim prebivalstvom.

Menim, da so begunci iz Mirna pustili pomemben pečat v našem okolju, zato je bila odločitev o izdaji knjige smiselna. S tem bomo v pisni obliki ohranili spomin na to obdobje.

Želim se zahvaliti vsem, ki so sodelovali pri nastanku te knjige, še posebna zahvala pa gre avtorju in pobudniku za izdajo te knjige gospodu Aleksandru Videčniku, ki že vrsto let skrbi, da bo del naše zgodovine za vedno dokumentiran in ohranjen.

Matej Pečovnik,
župan Občine Nazarje

Primorski begunci v Zgornji Savinjski dolini

V Savinjskih novicah, v monografiji Grad Vrbovec Nazarje in v knjigi Iz mojih zapisov sem kratko opisal življenje in delo primorskih beguncev v času, ko so pribežali iz Mirna na Primorskem in v Nazarjah uredili delavnice za svojo Čevljarstvo zadrugo.

Viri, ki so bili na voljo, so seveda skopi, zato je bila prijaznost gospe Vuk hvaležno sprejeta, poslala mi je namreč kopije objav Antona Vuka, ki je bil v Mirnu knjigovodja Čevljarstvo zadruga, ko pa so pričeli delovati v Nazarjah, je postal upravnik zadruga. Nadaljevanja njegovega zgodovinskega pregleda delovanja zadruga je objavljaj v letu 1985 v mirnskem časopisu Novi list.

Uvodoma je urednik časopisa zapisal: »V našem podlistku objavljamo v nadaljevanjih zgodovino čevljarstva v Mirnu pri Novi Gorici, ki jo je napisal znani primorski javni delavec Anton Vuk (1882-1967), ki je zavzel pomembne položaje tudi v gospodarskem življenju te vasi. Pričujoči spis je v tej obliki nastal leta 1957 in opisuje razvoj čevljarstvo obrti in kasneje industrije v vasi od prejšnjega stoletja do konca petdesetih let našega stoletja. Za objavo smo ga nekoliko priredili, na koncu pa bomo dodali še nekaj podatkov od leta 1957 do danes.«

Seveda bomo mi dali poudarek na čas, ko je Čevljarstvo zadruga iz Mirna delovala v Nazarjah, vendar je dobro spoznati navade in običaje mirenskih čevljarjev od nekdaj. Gre za neke vrste kulturno izročilo, ki bo marsikaterega bralca zanimalo.

Ta del je prepisan dobesedno: »Mirenski čevljarji so imeli v začetnih časih, pa tudi kasneje, svoje običaje. Vsak ponedeljek so praznovali, nekateri ves dan, drugi samo popoldne, to praznovanje so imenovali »šošarski ponedeljek«. V nadomestilo tako izgubljenih ur so čevljarji zadnje dni v tednu potegnili tja do polnoči, nekateri so delali celo na nedeljski dopoldan. V delavnicah so si med delom, posebno v večernih urah, ko je bila navzoča tudi mojstrova družina, pripovedovali pravljice, po večini o strahovih. V delavnicah so čevljarji med delom tudi prepevali in se med seboj šaljivo pogovarjali (potegovali).

Mojstri so delavce plačali od dneva, te so bile po učinku – koliko izdelanih parov čevljev. Da si je delavec izboljšal plačilo, se je lahko z mojstrom dogovoril dodatno še plačilo za en ali dva para, to so imenovali »marko«, to obvezo je opravil v naslednjem tednu.

Za Martinovo – 11. novembra so mojstri zvečer pogostili svoje pomočnike z ajdovo polento ali makaroni, mesnim gulažem in pijačo.

Mirenski čevljarji so prvotno izdelovali skoraj izključno trpežno obuvalo za kmečko in delavsko rabo. Takšno obuvalo so imenovali »škarponi«. Kasneje so razširili proizvodnjo na tako imenovane »hrovatine«, to so bili nizki trpežni čevlji brez podlage. Kmalu pa so že izdelovali visoke praznične moške čevlje, te so imenovali »ungareži«, čevlje na elastiko so imenovali »gete«, nizke ženske čevlje so poimenovali »lončefi«, visoke ženske čevlje pa so imenovali »čižmi«. Vse čevlje so zbijali z lesenimi klinci.«

Župnik v Mirnu Ivan Rojec je kot navdušen zadružnik uvidel, da je mogoče stanje mirenskega čevljarstva izboljšati z ustanovitvijo zadruga. Res so jo leta 1908 tudi ustanovili, k njej je pristopilo 18 čevljarskih mojstrov z okoli 90 pomočniki. Članski delež je kreditirala domača hranilnica. Lotili so se zidave tovarne z velikimi zračnimi delavnicami in skladišči. Delavcem so izboljšali plače in uvedli 8-urni delavnik. Zadruga je ustanovila prve lastne trgovine. Izobraževali so kader. Leta 1912 je imela zadruga že 6 lastnih trgovin. Tega leta so nabavili šivalne stroje, tu je spet priskočila na pomoč domača hranilnica s posojilom.

Prva svetovna vojna

Junija 1914 je izbruhnila vojna, številni vpoklici članov zadruga so seveda obseg dela skrčili, saj je zadruga ostala z nekaj okoli 50 delavcev in delavk. Od vojske so dobili naročilo za izdelavo vojaških čevljev, obvezali so se za dobavo v desetih tednih. Ker ni bilo na trgu delovne sile dovolj čevljarjev, so zaposlili 250 nečevljarjev, ljudi vseh vrst poklicev.

Meseca maja 1915 je vstopila v vojno tudi Italija. Zaradi bližine fronte se je morala zadruga preseliti. Na hitro so demontirali stroje in jih z orodjem vred odpeljali v Vrbovec v Savinjski dolini. Postali so begunci.

Vsega orodja in strojev je bilo za 9 vagonov, ki so jih usmerili na železniško postajo Šmartno ob Paki. Zadruga je organizirala tudi preselitev družinskih članov delavcev. Tako so našli 1.200 beguncev v Zgornji Savinjski dolini. Pisec spominov posebej pohvali »rodoljube« v krajih, kjer so begunci odslej živeli, baje so se domačini krajev Mozirje, Nazarje, Rečica in drugih vasi ob Dreti in Savinji zelo potrudili in beguncem vsestransko pomagali.

Dvorišče z delavnicami čevljske zadruga v Nazarjah.

Ko so uspeli pripeljati orodje in stroje v Nazarje, so se lotili gradnje barak za delavnice. S pomočjo domačih rokodelcev jim je uspelo postaviti vse potrebno za začetek proizvodnje. Tako so zgradili barako za delavnico, montirali stroje in pogonski motor; vseh barak je bilo v dolžini 110 metrov.

Zadruga je organizirala prehrano beguncev in ustanovila delavsko konzumno zadrugo v Vrbovcu. Vzdrževala je šolo za otroke beguncev v gradu, plačevala brezplačno zdravljenje za vse begunce, uredila je urad za posredovalnico begunske in vojaške podpore. Ustanovila je ljudsko kuhinjo za tiste, ki niso imeli družin. Konzumna zadruga je klala živino za begunce in uredila trgovino za vse potrebščine, in to po najnižjih cenah.

Posebej poudarjajo v gradivu, da so bili zaradi vsega naštetega begunci v dobrem zdravstvenem stanju. Če so primerjali državna begunska taborišča, kjer so ljudje hudo trpeli za lakoto in oskrbo, potem je prizadevanje nazarske čevljarske zadruge v časih hudega pomanjkanja zaradi vojnih okoliščin vse pohvale vredno.

Opomba pisca: ko berem vsa prizadevanja uprave Čevljarske zadruge v Nazarjah, smem trditi, da bi vse to brez dobro organizirane zadruge ne bilo mogoče. Marsikaj bi se dalo na združnih temeljih organizirati tudi v sedanjem času, pa očitno manjka združne zavesti.

Oblast poskrbela za kraj bodočega delovanja zadruga

Ker je bila čevljarska zadruga v Mirnu vojna dobaviteljica, so ji nudili vso pomoč pri selitvi iz domačega kraja. Določili so, da se umaknejo begunci z zadrugo vred v Zgornjo Savinjsko dolino. Tedanji okraj v Gornjem Gradu je imel nalogo poskrbeti za primeren kraj, kjer bi lahko zadruga naprej delovala in proizvajala čevlje.

Nazarje je bil prav primeren kraj, saj je imel na voljo staro graščino in primerno zemljišče v njeni bližini. Vsi župani tedanjega okraja Gornji Grad so dobili nalogo pomagati pri naselitvi družin beguncev.

Očitno je vse potekalo, kot je bilo načrtovano, in ni bilo posebnih težav glede naselitve velikega števila beguncev. Seveda bi ne bilo tako lahko, če ne bi čevljarska zadruga pripravila vse potrebno za življenje in delo beguncev. Nekateri družine so se vživele v kraju, kjer so prebivale v begunstvu, in so ostale po vojni v Zgornji Savinjski dolini. Veliko se jih je naselilo za stalno v Mozirju. Kot vemo, so se kmalu vključili v novo okolje, saj so bili lepo sprejeti od domačinov.

Zelo stara slika graščine Vrbovec, ki jo hrani Ciril M. Sem v Mozirju.

Kulturno delovanje beguncev

Čeprav v pregnanstvu so člani čevljarske zadruga pridno delovali. Prirejali so pevske in igralske nastope ter navduševali domačine za slovensko kulturo, kajti kar precej domačinov je bilo pod vplivom nemškutarstva, je zapisal Anton Vuk. Pri kulturnem delovanju so imeli veliko podporo v mozirskem županu dr. Goričarju.

Zadruga je podpirala idejo osamosvojitve jugoslovanskih narodov. Tako so pripravili v največji baraki svojih delavnic zborovanje, ki ga je vodil slovenski poslanec dr. Vrstovšek. Le-ta je dejal: »Z veseljem sem vodil to zborovanje v okolju primorskih Slovencev, ker jim zaupam in jih spoštujem!« Kljub navzočnosti avstrijskih žandarjev je prireditev odlično uspela.

Nazarski Primorci so se pozneje udeležili več podobnih zborovanj po dolini in potem velikega zborovanja v Žalcu. Po koncu vojne so se številni Primorci iz Nazarij vključili v Maistrovo vojsko in odšli na Koroško.

Omeniti velja, da so nazarski Primorci sodelovali na raznih prireditvah domačinov in jih nenehno spodbujali k narodnemu delovanju. Primeroma velja izpostaviti, da so tedaj, ko je ljubljanski škof Jeglič na skali v Nazarjah pričel priprave za gradnjo kapele svetega Jožefa in je polagal temeljni kamen, peli zborovski pevci čevljarske zadruga.

Anton Vuk je zapisal, da je zadruga še med vojno kupovala nove stroje. Te je dobila, ker je bila stalna dobaviteljica vojaških čevljev za avstrijsko vojsko. V domači kraj so se vračali v letih 1919–1920 in zaključili poslovanje begunske čevljarske zadruga v Nazarjah.

Dnevnik tajnika Čevljarske zadruga v Vrbovcu Leopolda Kemperleta

Tajnik zadruga je bil Leopold Kemperle, sicer poklicni novinar, ki je redno pisal, kaj se je dogajalo v čevljarski zadrugi in med begunci. V Spletnem biografskem leksikonu znanih Primork in Primorcev najdemo o Kemperletu naslednje podatke.

Kemperle Leopold, publicist. Rojen 15. oktobra 1886, Hudajužna, umrl 14. junija 1950 v Trstu. Kraj delovanja: Maribor, Miren, Gorica (Gorizia).

Bil je sin premožnejše družine. Po maturi na gimnaziji v Gorici je študiral pravo na Dunaju. Študija ni dokončal, saj ga je Janez Evangelist Krek vzpodbudil, da je v Mariboru prevzel uredništvo časopisa Straža, hkrati pa je pisal prispevke Naš dom in Slovenskega gospodarja.

Leta 1914 mu je Čevljarska zadruga v Mirnu pri Gorici ponudila mesto urednika. Zadruga se je zaradi vojnih dogodkov preselila leta 1915 v Nazarje pri Mozirju. Bil je tajnik zadruga.

Po vojni se je vrnil v Miren. S pomočjo goriške Zadružne zveze je ustanovil časopis Gospodarski list, do leta 1928 je urejal glasilo Slovenska goriška straža. Bil je tudi soustanovitelj goriškega političnega tednika Demokracija, sodeloval je tudi še pri drugih slovenskih časopisih.

Leta 1948 je postal zastopnik Slovenije v občinskem svetu goriške občine. Kmalu je hudo zbolel in umrl v goriški bolnišnici.

Gospa Vuk mi je poslala kopije Kemperletovih zapisov v letu 1917. Teh je v rokopisu 120 strani formata A4. Domnevamo lahko, da je vsako leto izgnanstva tako obsežno zapisano.

Iz besedil je razvidno, da je bil Kemperle zelo inteligenčen in je zapisoval dogajanja po svoji presoji. V nadaljevanju sledi nekaj značilnih zapisov. Kroniko za leto 1917 je Kemperle začel takole.

Predgovor in zagovor

Hitite misli v svet! Beležite našo radost in bol, ter bodite še rodovom pomnik našega žitja in bitja. V velikih in usodepolnih dnevih živimo, zato bodo tudi ti listi imeli zaznamovan marsikak velik, ves naš obstoj pretre-sujoč dogodek. Včasih pa bodo nudile tudi samo pogled v subjektivno ži-vljenje »Dnevničarja« (mišljen Kemperle, op. A. V.). Z Bogom začeto!

Grad Vrbovec, dne 2. januarja 1917

Podpis Kemperleta

2. januar

V Zadrugi imamo revizorja. Preiskati hoče vse naše grehe, toda našel jih ne bo, ker jih mi nimamo. Radi pomanjkanja blaga in ker je pri mno-gih še novoletno razpoloženje, delo danes nekoliko trpi.

Časopisje nam je prineslo žalostno vest, da je nasprotna stran odklo-nila predlog za mirovna pogajanja. Bodi! Toda nasprotnikom bomo še s pestmi zabili v glavo: Spametujte se, kri kriči k nebu!

9. januar

Delo gre čvrsto naprej. Cokel bi prodali, kolikor bi jih bilo. Nihče ne sprašuje za ceno, samo če dobi blago, pa je zadovoljen.

13. januar

Včasih nam nagaja električna luč. Okrog pete ure zvečer, ko nastane te-mačno in luči že gore, se hipoma nekaj okvari in povsod ali pa samo v nekaterih delavnicah nastane tema. Vsled tega gre vse križem kražem. Nekateri to priliko izkoristijo in jo pobrišejo domov, drugi pa zijala pro-dajajo ter letajo okrog. Ko zopet žarnice zagore, se po delavnicah vese-lo čudijo in počasi se vrne mir. Imeti pa mora škratelj svojo roko vmes. Navadno se dogajajo neprilike ob sobotah zvečer ali pa pred kakim pra-znikom ...

14. januar

O zaželenem miru nočejo priti nobena ugodnejša poročila. Sicer je be-seda v svetu in se o njej veliko piše, še več pa govori, toda o kakšnem zbli-

žanju ekstremnih stališč še ni veliko čuti. Sedaj so nasprotniki v odgovoru na Wilsonovo posredovalno noto sporočili svoje zahteve, ki so pa tako dalekosežne in za nas poniževalne, da bodo le težko nudile pot k ustmenim pogovorom. Nemški listi jih že odklanjajo!

Domača politika hodi ugodna pota. Prenehanje strankarskih bojev med vojsko in zbližanja strank pri drugih narodih nista ostali brez posledic tudi za nas. Od merodajnih strani prihajajo poročila, da je kooperacija ne samo Slovencev temveč tudi Slovencev in Hrvatov gotova stvar. Pri takih vesteh se tudi staremu žurnalistu (pisec meni sebe, op. A. V.) ogreje srce in hvali Boga s tisočerimi drugimi – Bog daj stvari uspeha in trajnosti!

17. januar

Danes je sv. Anton. Naš gospod Vuk (upravnik zadruga, op. A. V.) ima svoj imendan. V pero mi silijo velike besede, s katerimi bi mu želel sreče in blagoslova na njegovem težavnem mestu, toda recimo rajši preprosto, a krepko: Bog ga živi še mnogo let!

18. januar

Svet Anton je bil puščavnik. Šel je v puščavo in se je pokoril za svoje ter drugih grehe. Ko pa mi grešni zemljani obhajamo njegov spomin, ne sledimo njegovemu zgledu – ne gremo ne v puščavo in ne v samoto.

19. januar

Zadnje čase čujemo zopet neprestano zamolkle pozdrave z juga. Včasih je to grmenje tako intenzivno, da človeka prav strese. Kakor namigavajo poslana poročila, pripravlja Cadorne tako ofenzivo, da človeka prav strese. Upamo, da je Borojević dobro pripravljen in bo Cadorna zopet odnesel krvavo glavo.

21. januar

Vojaki prihajajo na dopust, da je veselje. Sedaj jih je doma cela kopica. Vsi oni, ki niso sposobni za fronto in ki pridejo k zbiralnim kadrom v Lebring, dobijo sedaj 4 do 5 tednov dopusta. Za nas pridejo ti dopusti prav, ker ravno sedaj, ko imamo blago za vojaške čevlje, rabimo delavce.

23. januar

Zopet smo dobili nakazanih štirideset merskih stotov zgornjega usnja. Kakor je sedaj upanje zaenkrat še ne bo zmanjkalo blaga za vojaške čevlje. Težava je le v tem, da so cene, ki jih plačuje sedaj država, tako nizke, da ni mogoče več zaslužiti.

Coklarstvo se korajžno razvija. Pred dnevi smo pripravili cokle za elegantni svet. Zgornji del iz laka izgleda sicer precej komično. Spodaj močan lesen podplat, zgoraj fino lakirano usnje. Toda česar vsega nam ni prinesla vojska. Birokratizem nevarno cvete, šovinisti postavljajo kozolce, židovstvo pa brije norce in se pogrezajo v milijonih ... Komike je dovolj, človek bi se nad njo razjokal ali zaškrtal z zobmi!

24. januar

Danes so v Mozirju zopet nabori. Pomlad se bliža, mirovna pogajanja so zaenkrat padla v vodo. Zato se cel svet pripravlja z mrzlično naglico na usode polne odločitve. Kakor kaže bomo imeli zato vsak mesec nabor, danes je ponovno prebiranje letnikov 1892 do 1898.

27. januar

Danes je prišel »Dom in svet«, spominska številka ob trideseti obletnici izhajanja. Posebno »dnevničarja« je številka revije zelo razveselila. Naša slovenska umetnost ima sedaj, s poudarkom bodi povedano, glavno zaslombo in najkrepkejši vir v mladih izobražencih. Tako razkošne pristno slovenske ilustrirane knjige, kakor je ta jubilejna številka, Slovenci še nismo imeli!

1. februar

Danes je bil dan za begunske podpore. Za mesec januar smo morali napraviti celo vrsto sprememb. Na c. kr. vojno poveljstvo v Gradec smo poslali preko vojnega voditelja dva imenika vseh naših oproščenih nastavlencev z vsemi mogočimi podatki. Ti podatki bodo služili za teritorialno inšpekcijo, ki bo v doglednem času prišla preresetavati oproščence ...

3. februar

Hvaležnost ni plačilo sveta! To mora čutiti tudi »Zadruga«. Danes je bil poklican poslovodja h komisarju, ki mu je naštel cele litanije grehov, katere je baje zakrivila zadruga oziroma poslovodja pri Posredovalnici in Oskrbovalnici. Baje je bila pri komisarju cela delegacija begunske kolonije. Ironija! Delo, ki smo si ga naprtili iz samega usmiljenja do ljudi. Te naloge sploh ne spadajo v delokrog zadruga, predstavljajo pa ogromno naporov. Pa se vam najdejo ljudje, katerim se še ta dobrovoljnost ne zdi vredna omembe in gredo v svet in mečejo kamenje na svojega dobrotnika (upravnika) in vpijejo – križaj ga!

5. februar

Danes je hud mraz in otroci ne morejo v šolo v Vrbovcu, ker ni zadostnega gretja razreda.

6. februar

Luč nam zopet nagaja. Zaradi pomanjkanja vode ni zadostne moči elektrike. Po vseh delavnicah sicer sveti, pa tako medlo, da se komaj kaj vidi.

7. februar

Kriza, ki je nastala z Združenimi državami, zopet razburja duhove. Jasno se opaža, da so ljudske mase že zelo otopele. Težki dnevi, v katerih živimo, silijo človeka, da misli samo še na to, kako se bo preril skozi to vojno trpljenje. Splošna apatija za vse, kar ni s sebičnim »jazom«, se šopiri vedno bolj. Bojim se, da se bo ta apatija tako vgnezdila, da bo nas še po vojski dolgo morila. Samo solze ljubečih mamic ter bolj maloštevilnih drugih src in veliko hrepenenje po koncu – po koncu vojne, so svetle točke v udurni pustinji, v katero je zabredlo človeštvo ...

8. februar

Danes smo zopet dobili precej zgornjega usnja in začelo se bo spet vojaško delo. V spomin na gosposko, ki vedno bolj šikanira, bodi zabeleženo. Imamo dva konja. Ker nismo mogli kupiti dovolj sena, smo se obrnili na Glavarstvo v Celje, da nam naj nekaj sena nakažejo. Res smo dobili 20 meterskih stotov odobreno, pa jih doslej nismo dobili. Si bomo pač morali kako sami pomagati, če oblast ne stori, kar je storiti dolžna!

9. februar

Danes pišem dnevnik spet pri petrolejki. Oskrba z elektriko je vse slabša. Hkrati pa je močno pomanjkanje drv. Delo v gradu postaja zaradi mraza nemogoče.

10. februar

Bog živi mraz! Stari Rimljani in Grki so imeli bogove za vse življenjske potrebe, za mraz ga pa niso imeli! Zjutraj smo namerili pri vrbovskih barakah kar 24 stopinj pod ničlo.

13. februar

Trda zima povzroča, da sta začeli smrt in bolezni med našo kolonijo precej gospodariti, čeprav so bile do sedaj zdravstvene razmere ugodne. Naša kolonija se je zaradi zelo pogostih rojstev krepko namnožila. Precej krivde za slabše stanje glede zdravja ima slaba prehrana, pač vojne razmere in pomanjkanje živil.

Slika beguncev iz leta 1916. Seveda niso bili vsi navzoči, pa vendar, slika je ostra in zanimiva.

14. februar

Naša Oskrbovalnica ima zelo velik promet. Ker so kmetje vse bolj praznih kašč, so naši ljudje navezani na našo prodajalno. Ta je velika pridobitev za naše ljudi. V ostalih krajih v dolini pa imamo še štiri prodajalne. Prometa je veliko, kakšen dan se proda tudi za tisoč kron blaga. Je pa oskrba vse slabša, kar je splošen pojav v vojnem času.

15. februar

V Gradcu se je pod okriljem c. k. namestnije osnovala nova organizacija za preskrbo. Ta organizacija naj bi v prvi vrsti skrbela za preskrbo vojne industrije z živili. Danes smo pisali cel dan nam poslani tiskovine za popis družin naših sotrpinov. Bilo je precej dolgočasno delo. Če le ne bi bilo zastoj! Sicer pa – vrag poberi vse karte!

17. februar

Zgodila sta se dva važna dogodka. Iz Gradca smo dobili od deželnega kulturnega inšpektorata 5 krav švicarske pasme, da bomo malo poskrbeli za mleko. Krave so velike, dobre pasme, dve s teleti, tri breje. Če bomo le dobili še krmo za živali?

21. februar

Pepelnica. V glavo mi je prišla misel na našega nepozabnega Gregorčiča. S svojo krasno odo »Soči« nam je s pesniško intuicijo prerokoval sedanje krvave boje ob prelepi naši reki. Kar je pesnik - prerok videl in gledal v viziji pred mnogimi desetletji, se sedaj grozno uresničuje. Meni pa kipi druga vroča želja k nebu: Dobri Bog, bodi milosten. Kakor si dopustil, da se izpolni sedaj prerokba velikega pesnika v krvavih dneh ob Soči, tako nakloni z očetovsko dobrotljivostjo, da se uresniči prerokovanje našega goriškega slavca, ki ga je tako krasno izlil v drugi odi »V pepelnični noči«: »Le vstani uborni narod moj, do zdaj v prah teptan! Pepelni dan ni dan več tvoj - Tvoj je vstajenja dan!«

23. februar

Graditi smo pričeli novo barako. Kako bo velika, še ne vem. Prvotni načrti so bili veliki, če bodo postali dejstvo po dogodkih, ki so zabeleženi v naslednjih dneh, ne vem. Zgraditi smo hoteli veliko delavnico za cokle, 2 sobi za tujce, eno sobo za zdravnika, potem hleve za krave in še kaj ...

24. februar

Dobili smo sporočilo, da pride »Teritorialna preiskovalna komisija«, ki povzroča pri marsikomu mravljinca. Pride v sredo 28. februarja. Bog pomagaj in sreča junaška!

26. februar

Sedaj so prišle popravljene begunske pole. Jutri že razdeljujemo podporo. Ljudje spet dobijo okoli 23.000 kron. Zaradi raznih »prijateljskih« ovadb je bila podpora nekaterim odvzeta, drugim izdatno znižana in le zaradi naše intervencije so bile nekatere trdote oblažene ...

Danes je bil dan občnih zborov. Prvo – Podporno društvo v Mirnu, ki že od leta 1913 ni imelo občnega zbora. Stanje v društvu se je med vojno krepko izboljšalo. Sedaj ima čez 12.000 kron premoženja.

Naša Oskrbovalnica za delavce in begunce (trgovina z živili, op. A. V.) si je opomogla od prvih otroških bolezni. V vodstvu je mnogo drugih imen, prejšnja so pač v vojski. Poročali so, da ima Oskrbovalnica okrog 14.000 kron premoženja. K besedi se je oglasil zaupnik nakupovalcev. Odločno je zavrnil razne napade glede poslovanja – odločno je odklonil kakršnekoli podkupnine. Zahteval je, da se javno izreče Oskrbovalnici priznanje in zahvala. V odbor so izvolili 5 zaupnikov izmed nakupovalcev.

28. februar

Dan sodbe in odločitve! Malo po 10. uri dopoldne se je v treh kočijah pripeljala napovedana »teritorialna inšpekcijska komisija« – vsega skupaj 8 oseb. Vojaški vodja komisije se je z avtom pripeljal že prej. Najprej so pogledali po delavnicah, vsak po svoje je nekako zabavljaj, potem so šli v pisarno, tam se je pričelo pravo reševanje grešnih duš. Naj povem, da je šlo spet za iskanje vojaško sposobnih delavcev zadruga. Na sezname zaposlenih so delali pred imeni znake - plus in minus. Očitno so plus dobili tisti delavci, ki so jim namenili vpoklic v vojsko. Tako jih je 23 dobilo plus in 10 minus. Vse »plusovce« je takoj pregledal vojaški zdravnik, ki je bil član te komisije. Kar je bilo mladih fantov, so bili tako in tako namenjeni vojaškim silam. Od 23-tih »plusov« so jih pustili doma 18, 15 pa je bilo vpoklicanih (tu gre za očitno matematično napako, a tako je zapisano v rokopisu, op. A. V.). To pa še ni bilo konec njihove naloge. V pre-

tres so prišli še delavci letnikov 1867-1899. Od 79 moških so ugotovili le 3, ki niso primerni za vojaško suknjo. Okoli tretje ure je bilo delo komisije zaključeno! Člani komisije so v glavnem korektno delovali, le zdravnik je stalno nekaj robantil ...

3. marec

Promet s coklami se je zelo skrčil, smo v tako imenovani mrtvi sezoni. Za zimo so se ljudje že oskrbeli. Sedaj imamo gotovih 10.000 parov cokel. Prišli bodo boljši časi za prodajo.

5. marec

Vsled pomanjkanja usnja ministrstvo svetuje, da se posvetimo izdelavi coklov in popravljanju starih vojaških čevljev, takšne dobijo potem vojakovi v zaledju, frontni pa so opremljeni z novimi čevlji.

6. marec

Zadnjič sem poročal, kako se je promet s coklami ustavil. Sedaj smo ponudili upravi begunskega taborišča v Wagni 10.000 parov te obutve, kaj hitro so nam brzovjavno sporočili, da prevzamejo vseh 10.000 parov coklov.

8. marec

Delo pri novi baraki odlično napreduje, sedaj je dokončno določeno: baraka bo 30 metrov dolga, kako bo prostorsko razdeljena, pa še ni odločeno.

9. marec

Iz Lebringa dobimo za tri mesece 10 naših bivših delavcev. Eni gredo, drugi pridejo, je že tako in eni so žalostni, drugi se smejejo. Na splošno je položaj vedno bolj nevzdržen, pri vsaki stvari se pozna moreča teža vojske. K nam hodijo komisije, ki nam pobirajo delavce, pa tudi razne potrebščine, kot so žito, krompir, kar jim pač pride pod roko. Samo en primer kupčije! Prišel je mož v pisarno in ponudil seženj drv, mi smo ponudili ceno 80 kron, mož pa je zahteval 120 kron, češ, tako jih je prodal tudi moj sosed. Bodi mu zemlja lahka, temu najbrž že ne bo ...

11. marec

Zopet nov paberik iz modernega birokratizma: voditelj naše begunske šole je vpoklican k vojakom. Njegova prošnja za oprostitev služenja v armadi je ležala okrog tričetrleta na Glavarstvu v Celju in ni bila odposlana na pristojno mesto. Sedaj ko je prišel poziv in se je vsled tega interveniralo na glavarstvu, se je tam našla zaprašena prošnja. Našim številnim otrokom bo zdaj, ko jim je odvzeta telesna hrana, odvzeta še sedaj duševna.

17. marec

Danes smo dobili skoro 80 stotov podplatnega usnja. Ker so postali podplati rariteta, ki je zlasti za civilista prepovedana, sicer ne pod smrtnim grehom, pač pa vojaškem kazenskem zakonu, zato je ta pošiljka še posebej skrbno sprejeta ... Vojaških čevljev pa ne bomo mogli delati, ker nimamo nič zgornjega usnja.

Revolucija v Rusiji tvori danes glavni predmet razgovorov. Ker je vsaka biljka dobra, da zida človek v nesreči optimistične gradove v oblake, si seveda tudi posledice ruske revolucije kolikor mogoče optimistično razlagamo. Bog daj, da bi le pretežkih prevar ne bilo!

19. marec

Sv. Jožef – praznik. Pepc in Jožefov je veliko na svetu, zato se je praznik sv. Jožefa praznoval navadno v znamenju veselja. Pepc je sicer še vedno dovolj, toda marsikaterega je v zadnjih letih zakrila hladna ruša, zato je bilo godovanje Jožic in Joškotov bolj klaverno. Dnevničar (mišljen kronist, op. A. V.) je kljub hudim dnevom, vendar še včasih pri dobri volji, neki Pepci takole zapel: »Jožice, rožice: naj žive, naj cvete.«

20. marec

Popoldne je stopil po dolgem času naš avto v akcijo. Lani so ga nekako popravili, vendar je do sedaj počival! Lepše vreme in suhe ceste so ga na plan zvabile, da je ta dan naredil preizkušnjo! Peljali smo se po Zadretju v Gornji Grad, potem na Ljubno in po Savinjski dolini nazaj domov. Moram povedati, da se je avto obnesel! Pripetila se mu ni niti najmanjša nezgoda. Bilo je prav lepo, čeprav je začel padati dež.

23. marec

Begunska kolonija je zopet razburjena. Dva vzroka sta, ki povzročata vročo kri. V zadnjem času je bilo nekaterim begunskim družinam odpovedano stanovanje. Poleg tega pa so orožniki dobili nalog od celjskega glavarstva, da morajo za delo sposobne ljudi, ki uživajo begunsko podporo, v roku treh dni spraviti na Polzelo, kjer bodo delali v tovarni ekstraktov. Nihče pa ni upošteval, da se težko dobi stanovanje, še posebej v sedanjih vremenskih prilikah je kakršno koli preseljevanje nemogoče. O teh težavah gospodje v Celju vedo zelo malo, ali nič! Poleg tega so orožniki naročili tudi starejšim ženskam, da bodo delale na Polzeli. Lahko je ukazovati, še najlažje tako, da ukazovalcem ni treba skrbeti, kako naj ljudje živijo.

24. marec

Včeraj popoldne sta imela zaupnika beguncev (Vuk in »Dnevničar«) s političnim komisarjem v Mozirju daljšo konferenco. Kakor že nekajkrat omenjeno, se je pred časom začela načrtna gonja proti vodstvu Čevljarske zadruga in to zaradi oskrbovanja in zaradi begunskih podpor. Pri Oskrbovalnici se je sitnežem zamašilo usta s tem, da se jo je pustilo nakupovalcem samim, ki so izvolili odbor petih zaupnikov. Glede begunskih podpor je bilo jasno, da ima komisar tretjega zaupnika, ki ima za njegovim hrbtom nekako vrhovno kontrolo, a pri tem ni objektiven, da se voditi od osebnih in strankarskih nagibov. Komisarju sva povedala, da si kontroliranja od kake pristranske, tretje osebe ne moremo dovoliti. Upajmo, da bo gonja prenehala.

28. marec

Da bi naše krave ne poginile od lakote, gre danes v Celje na glavarstvo »Dnevničar«, če se bo dalo dobiti kaj sena. Uboge krave so res pod nesrečno zvezdo rojene. Še tisto seno, ki smo ga že dobili nakazanega, je tako slabo, da ga reve ne morejo žret, ker jih preveč žene.

29. marec

V večno slavo birokratizma in uradnega šimeljna v velikem času, ko na frontah krvave milijoni, v zaledju pa gospodari iblajterski duh, bodi za beleženo: Kakor je že omenjeno, je prišel od celjskega glavarstva ukaz, da morajo begunci, ki uživajo begunsko podporo in ne delajo, v neko to-

varno na Polzeli. Orožniki so z vso vnemo začeli zbirati trpine za Polzelo na delo. Besede vse vprek! Razumljivo je, da so se begunci vsevprek razburjali. Doživeli smo teatraličen konec te namere – Celjsko glavarstvo je pojasnilo, da je pomotoma prišel ukaz o tem na tukajšnja županstva – takoj so ga preklicali! Ni prvič, da oblast povzroči nejevoljo med ljudmi!

3. april

Zadnji dnevi so dnevi prošenj za napovedano begunsko obleko. Čeravno je število obljubljenih oblek zelo omejeno in smo izrecno poudarili, da naj prosijo res potrebni, je število prosilcev pretirano. Je že pač taka človeška natura: kadar je kje kaj dobiti, tedaj je vsak največji revež.

4. april

Delo na novih barakah odlično napreduje. Sedaj bo skupina naših barak zaokrožena, dve vrsti na dolžini 50 m. Sredi je obširno dvorišče, kjer ne bo manjkal mali vrt. Kompleks je torej tak, da ne bo žalil očesa.

16. april

16 od komisije potrjenih delavcev je odšlo k vojakom. Krepko smo se od njih poslavljali. Kmalu bi obveljala tista znana Jenkova: »Ko mežnar odzvonil je dan«. Kar hudo nam je, ker vemo, kaj čaka te mlade ljudi.

Dnevničar je prišel nekoliko iz tira. Prazniki, razno drugo delo in še mnogi drugi vzroki so povzročili, da je prišlo zapisnikovanje nekoliko v nered. Ker je bilo težko sedaj naknadno beležiti vsak dan posebej, zapišem za vse ostale dni najvažnejše dogodke skupno. (To velja za čas od 5. do 18. aprila, op. A. V.)

Coklarstvo dobro napreduje. Privatnih odjemalcev sicer ni veliko, toda kar imamo blaga, toliko naredimo in tudi prodamo. Tudi trgovina s čevlji dela uspešno. Čevljev za prodajo naredimo pač ustrezno s količino usnja. Sicer pa »zbogom čevlji z usnjenimi podplati«. Od 10. aprila velja zakonsko določilo, ki tako izdelavo (usnjene podplate) ne dovoljuje. Vse gre pač za vojsko.

Za naše krave in konje smo v zadnjih dneh dobili nekaj krme. Graščina nam je odstopila nekaj, od glavarstva pa smo tudi nekaj malega dobili.

Zadnje čase vozimo gnoj na njive. Imamo delavce, konje, gnoja dovolj – vse bo pripravljeno za setev – le semena nimamo! Pa bo že Bog dal.

19. april

Smrt kosi! Lani je izgledalo, kot da imajo begunci večno življenje, letos pa je začela smrt dobro gospodariti. Po težki bolezni je umrla Frančiška Mozetič, žena zadružnega člana Roka Mozetiča. K vsemu je verjetno malo pripomogla tudi težka letošnja zima.

Skupina zadružnikov v orlovskih krojih in z zastavo. V prvi vrsti, drugi z desne, je kronist Leopold Kemperle.

20. april

Danes je dan begunske podpore. Dopoldne je bila kar nepretrgana procesija. Begunci pripovedujejo, da hodijo tudi po pet ur daleč, da nakupijo malo hrane.

23. april

Vreme je divje. Človeku utrpnejo misli. Divji vetrovi divjajo, človeku je mrzlo kot v najhujši zimi.

Delo pri barakah bo skoro dovršeno. Manjkajo še samo okna, notranjost pa je napol gotova.

Od 24. do 30. aprila

Zopet moram več dni skupno obravnavati. To se ne zgodi iz komoditete temveč zaradi moje bolezni. Moral sem mirovati.

Te dni se je razdeljevala begunska obleka. (V vojnem času je veljal sistem kart, tako za živila kot tudi druge potrebščine. Begunci so dobili občasno od države dodatne količine oblek, odev in živeža. Op. A. V.).

Delo pri barakah je skoro popolnoma zaključeno. Hlevi so tudi dograjeni, v njih je že živina. Tudi vrtovi so že ograjeni. Ko bo zazelenelo in vzvetelo, bo prav čedno.

Dobili smo 2.600 kg zgornjega usnja. Ker smo cokle razprodali in imamo sedaj tudi blago za vojaške čevlje, bo spet na delu vsa naša delovna skupina.

V teh dneh je imel združni odbor posvetovanja o tem, kako organizirati zadrugo po vojni.

1. maj

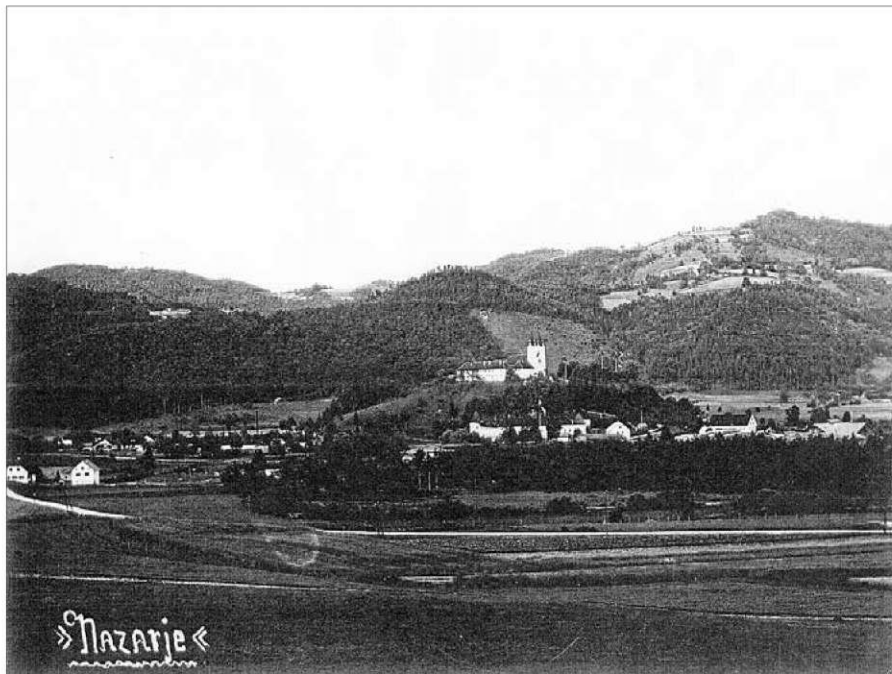
Vse na svetu se spreminja! Včasih je bilo praznovanje 1. maja zelo osovraženo. Birokrati so videli v prazniku 1. maja že prve kali revolucije. Še lani praznovanja ni bilo. Letos se je praznovanje odvijalo tako rekoč pod zaščito vlade. Mirovno gibanje je zapustilo skrivnostne kabinete visokih diplomatov in se je naslonilo na široke plasti ljudstva. Zaradi preobrata

v Rusiji se je rodilo prepričanje, da je poklicana socialna demokracija, da zbliža moreče se narode.

Mi smo 1. maja imeli prost dan. Ni pa bilo kakega zborovanja. Toda glej – že danes zjutraj je prišel orožnik v tovarno in poizvedoval, zakaj je bilo 1. maja prosto ...

2. maj

Na kamnitem griču sredi kompleksa gradu Vrbovec bo graščina gradila večjo kapelo, s pripravljalnimi deli so že pričeli. Cerkvica naj bi bila pomnik težkih dni, hkrati pa bo mogoče ljubljanskim duhovnikom maševanje. Gotovo bo v okras graščini.

Nazarje, kot ga je slikal »fotograf« begunske kolonije. Fotografijo, ki je zaradi globinske ostrine vredna občudovanja, so izdali kot razglednico.

3. maj

Imeli smo spet dolgo sejo, na kateri se je razdelilo došlo begunsko obleko. Razdelili smo vse, kar je od zadnje delitve ostalo. Določili smo tudi način, kako bomo razdelili živila, ki smo jih od odbora za nabiranje živil pri Knezoškofijskem ordinarijatu v Mariboru dobili v dar.

4. maj

Prodajalno čevljev in zalogo raznih drobnarij smo prenesli v prejšnjo Peliconovo delavnico. Prejšnja prodajalna je bila temna in neprijazna.

Oproščenje od vojaške službe postaja vedno težavnejše. Oblast pravi, da podjetjem novih oproščenj ni potreba.

5. maj

Obrat je sedaj skoraj v polnem teku, vendar se čuti pomanjkanje vsega in nekdanje živahnosti.

6. maj

Vse si želi miru! Toda tega nikakor ne bo. Z Rusijo so prisotne dobre nade, toda kakor kaže bodo vsa prizadevanja padla v vodo. Tudi ni posebno enostavna zadeva o separatnem miru. Pa vsa prizadevanja, da se Evropa naveže z Rusijo, ker je še vse preveč sil, ki želijo nasprotno in pri tem ne štedijo s podkupninami – šterlingi tečejo in tudi ruska duša je podvržena vabljevemu žvenketu zlatnikov.

7. maj

Oskrba je vedno enaka! Nobene stvari se ne dobi. Polje, ki smo ga vzeli v najem in ga obdelali, smo komaj posejali. Zadruga sama ni dobila nič krompirja ali kakega drugega semena, da bi lahko v redu posejala obdelano površino.

8. maj

Gradnja kapelice na skali dobro napreduje. Morali so postaviti na spodnji strani visok oder, ki se mu ljudje čudijo, kako je lahko nastal. Ta spominja na odre, ki so jih postavljali sovražniki ob obrambnih zidovih utrdb, da so udarli v trdnjavo.

9. maj

Danes je rojstni dan mlade avstrijske vladarice. Mi tega praznika ne praznujemo, pač pa ga praznuje naša begunska šola. To je sveža mladostna moč, ki je zavladata na staroslavnem avstrijskem prestolu. Podložniki čutijo in slutijo, da bije na cesarskem prestolu poleg odločne in energične volje tudi gorko srce. Bog ohrani in čuvaj našo mlado cesarsko dvojico!

10. maj

Pri kopanju temeljev za kapelico na skali gradu Vrbovec so našli zanimive ostanke nekdanje trdnjave. Odkrili so stopnišče, več tlakov in zidov iz dobro žgane opeke, ter tudi nekaj črepinj raznih posod, nekatere s čednimi okraski. Raziskovanje se nadaljuje.

Dobili smo čez 800 kg zgornjega usnja. Usnjarji morajo po državnem odloku 60 % vsega usnja ustrojiti za zgornjo porabo. Tako upamo, da bomo dobili več tega usnja za našo proizvodnjo vojaških čevljev.

11. maj

Delamo in mislimo že na čase po vojski, ko bomo zopet v sončni Goriški. Tovarno hočemo izpopolniti, da bo lahko v vsakem primeru konkurenčna, zato nameravamo naročiti še več strojev, da bo proizvodnja koliko mogoče strojna. Če bo le mogoče, bomo imeli lastno strojarjo za usnje. To bi pomenilo neodvisnost od stanja na trgu ponudbe usnja.

13. maj

Lep spomladanski dan, človek bi kar na prostem užival! Žal to ne gre, ostati moramo doma, prikleniti misli na nižine, višine so še pod snegom, vse bele.

14. maj

Danes je prišlo sporočilo – od Tolmina do Idrije je nova italijanska ofenziva v teku. Želimo in goreče prosimo: Vsemogočni, ustavi sonce na nebesnem svodu, da bo videlo, kako bo kleti sovražnik tepen!

Spet so nam poslali čez 1.000 kg zgornjega usnja, obljubljena nam je še dodatna količina.

15. maj

Dvakrat sem se pripravljaj, da bi kaj zapisal, toda nobena misel mi ne pade v glavo. Je pač že tako v življenju – ko človek najbolj hrepeni po soncu in luči, telebne v močvirje ...

16. maj

Zopet begunske podpore. Celó predpoldne je bilo romanje in marsikomu se je spomin usmeril v misli na svoje, ki se kopljejo v krvi ...

19. maj

Danes smo pisali, da so peresa škripala! Par dni smo radi odpotovanja »Dnevničarja« nekoliko v zamudi.

20. maj

Danes smo bili v Šmartnem ob Paki. Tam je tudi primorska begunska kolonija, ki pa spada pod srez Slovenjgradec. Nihče ni organiziral kolonije in tako je v marsičem prikrajšana. Zaprošili so za pomoč našo Zadru-go. Kolonija ne dobi redno podpor za begunce in tudi ne raznih dobrin, ki ji po zakonu pripada. Mi smo v gornjegrajskem srezu in dobro organizirani. Popisali smo celo kolonijo, da ji bomo lahko v pomoč. Ko smo bili v Šmartnem, so se zbrali prav vsi iz primorske kolonije beguncev. Poskrbeli bomo za nje, kolikor se bo le dalo.

21. maj

Danes je došla vesela vest – sicer še po ustnem izročilu, da so Italijani, ki so skušali prodreti na Trnovsko planoto, Kuk so že zasedli, vrženi nazaj na desni breg Soče. Bog živi vrle branilce!

23. maj

Danes je dve leti, odkar smo se 23. maja 1915 naselili tu v Zgornji-savinjski dolini. Tedaj smo se iz Rubij odpravili na pot v Vrbovec. Kot da bi bilo to včeraj! Pravijo, da čas človeku hitro mine, če mu ni slabo. Vsemogočnemu se moramo iz srca zahvaliti, da nam je dal tako zatočišče.

24. maj

Zopet enkrat, po dolgem času, nakladamo večjo količino čevljev. V vozovih s trugo smo jih prepeljali na Pako. Veseli smo tega uspeha, saj smo že dolgo odpošljali manjše količine čevljev. Pa še to, naš avto je spet v prometu. Vozi dobro, brez posebnih nezgod.

Od 25. do 30. maja

»Dnevničar« je bil več dni po svetu, zato zabeležimo več dni pod skupnim zaglavjem. Potovanje je grozno. Italijanska ofenziva je povzročila ustavitev celotnega prometa na progi Južne železnice. Za vstop v vlak moraš imeti posebno dovoljenje, potovanja so mučna in dolgo trajna.

Najglasnejše in najkrepkejše so želje po miru. To je želja vseh narodov, ki trpe pomanjkanje osnovnih potrebščin in glad. Slišijo se vesti o groznih bojih, ogromno je ranjencev in seveda mrtvih.

Dne 30. maja se je po dolgem času spet zbral Državni zbor na Dunaju. To je v dobro vsega prebivalstva. Želja po ustavnem življenju je vsesplošna. Kakšni bodo uspehi, ve le bodočnost. Narod je bil le coka v dogajanju. Grof Clam kaže biti stranska figura v tem času. On je pač človek paragrafov in discipline za vsako ceno, neoziraje se na ljudstvo.

2. junij

Danes smo sestavili »gasilski klub« v Vrbovcu. Vojaška oblast zahteva, da ima vsaka vojaška firma za slučaj ognja vse potrebno pripravljeno – orodje in gasilce. Zbrali smo se tako graščinski, kot mi. Za pozkušnjo bomo imeli v kratkem vajo. »Dnevničar« se je tudi priključil gasilcem.

5. junij

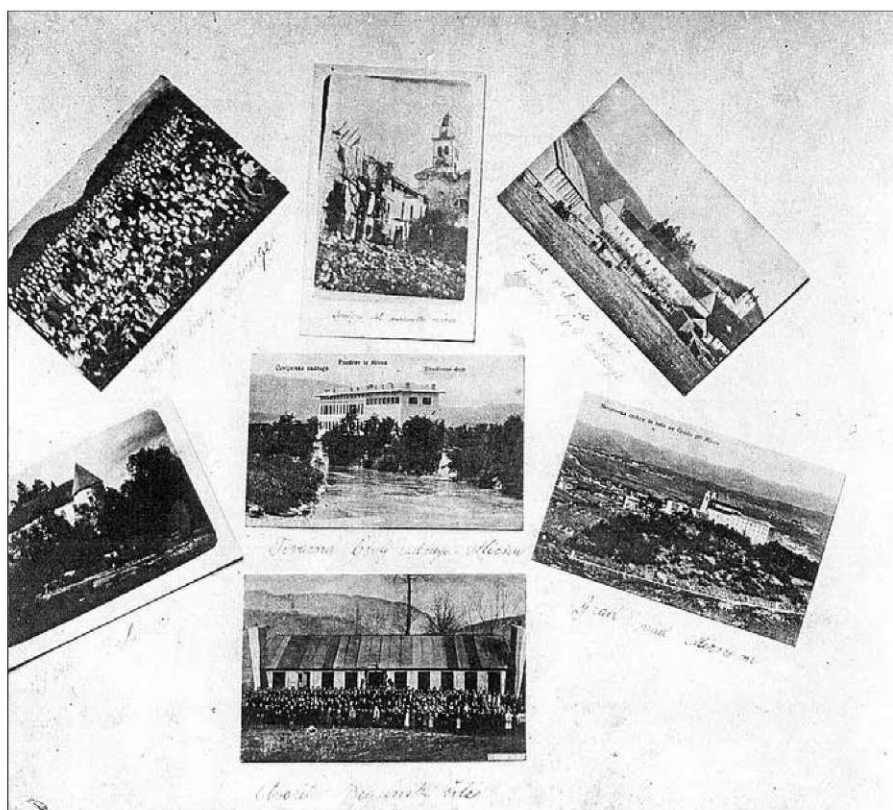
Včeraj je imelo Učiteljsko društvo sreza Gornji Grad v naši begunski šoli predavanje o gobah. Na predavanju so predvajali tudi skioptične slike. Predavanje je bilo zelo zanimivo, predavatelj je bil načelnik deželnega učiteljskega društva v Gradcu. Edina posebnost je bila, da je bilo predavanje v nemškem jeziku ...

6. junij

Spet je pomanjkanje usnja za vojaške čevlje. Obljubljajo več surovin, sicer bomo morali prenehati z delom v delavnicah. Pri zadnji oddaji vojaških čevljev se je prevzemna komisija potožila, da čevlji niso bili pravilno narejeni. Sedaj so si gospodje že premislili in vse skupaj prevzeli.

Od 8. do 25. junija

Zopet moram obdelati daljšo periodo, ker me večino tega časa ni bilo doma. Z Dunaja smo dobili slabo sporočilo! Ministrstvo za javna dela nam je sporočilo, da se našo zadrugo izključi od nadaljnjih vojaških dobav, zadnje naročilo pa stornira. Kot vzrok so navedli, da smo delali iz vo-

Med razglednicami, ki so jih izdali primorski begunci, je tudi ta. Na njej so posnetki iz Mirna, seveda pa tudi Vrbovca in Nazarij.

jaškega usnja civilne čevlje, da je naše poslovanje zelo pomanjkljivo, da smo delali zlorabo. To so posledice dela revizije, ki je bila v obratu lanske leto. Komisija je pač delovala pod vplivom nam nenaklonjenih ljudi, tako je proti upravniku zadruga uvedla disciplinski postopek po členu 327 kazenskega zakona. Zoper tak odnos oblasti smo se borili z vsemi sredstvi. Imamo pač nasprotnike, ki nas mrzijo. Gradec bi nas rad potisnil ob tla, ker smo Slovenci.

Potovanje po svetu je zelo otežkočeno. Na progi od Celja do Maribora je vozni red zelo labilen. V mestih se vse bolj občuti vojno stanje. Na Dunaju se ponekod ljudje pred trgovinami postavijo že zvečer, da pridejo zjutraj na vrsto. Skrb za ohranitev bornega življenja je zares silna. Vojska ustvarja najtežjo bol! V ponos nam Jugoslovanom bodi zabeleženo, da se je naša delegacija v boju proti grofu Clamu eminentno odlikovala. Dr. Korošca je sprejel sam cesar in nato je bila Clamova demisijska definitivna.

V noči od 16. na 17. junij je bila v bližini Dunajskega novega mesta huda eksplozija večih smodnišnic hkrati.

Iz bojišč ni nekih posebnih sporočil. Na Tirolskem so se Italijani nekaj malega napenjali, da bi izrinili naše vojake iz njihove zemlje, vendar je bil njihov trud zaman.

30. junij

Orožniki so nam prinesli »vesel pozdrav«. Ker smo izključeni od vojaških dobav, morajo vsi naši vojaški obvezniki v vojsko. Z orožniki smo se pametno dogovorili – če bo pa držalo, pa ne vemo.

1. julij

Zakaj Italijani na fronti ne napredujejo – ker ne znajo nemško!

2. julij

Bil sem v Gradcu. Ni se kaj veliko spremenilo. Po ulicah je še vedno veliko ljudi in tudi lokali so polni. Videz spreminja le veliko uniform, je pač znak vojne. Kljub dolgotrajnosti vojske še ni opaziti bistvenih sprememb.

4. julij

Zadeva glede naše izključitve vojaških dobav še ni rešena. Kakor smo obveščeni, se sedaj naši »grehi« milejše obravnavajo, zato upamo na skorajšen konec državnih sankcij.

5. julij

Cesar je izdal amnestijo za vse politične delikte. Mnoge ljudi, ki jih je absolutistična in militaristična perioda pahnila v temnice, bodo sedaj oprostili in pravno ravnali. Cesarju gre za ta človekoljuben odlok popolna zahvala. Vsi pravicoljubni ljudje vidijo v tem samo zoro boljših dni. Vsled tega je najbolj nedemokratična nemška buržoazija tudi v parlamentu drugačna.

7. julij

Zgornje usnje, ki smo ga dobili zadnjič, smo že razrezali in ti delavci nimajo več dopusta. Delamo planinske čevlje za vojaščino.

8. julij

Naša kolonija je res velika. Pozna se to pri številnih »urlauberjih«, ki so vedno pri nas na dopustu. Saj nimajo kam drugam iti. Prihajajo lačni in naša oskrba poskrbi za nje.

9. julij

V naši zadevi vojaških dobav še ni nič novega. Mezdne razmere so se zelo spremenile, cene vsega pa poskočile, da nam Bog pomagaj!

10. julij

Delo v obratu vse bolj omejujemo. To je velika gospodarska škoda za zadrugo in odpuščanje ljudi iz dela je naravnost grozno.

11. julij

Demokracija na potu! V Avstriji, kakor tudi v Nemčiji so sedaj opazne politične krize. Za ljudsko zastopstvo se ni nihče menil, uradniški birokratizem je vse povsod. Državo se je hotelo rešiti z oktroiranjem. In da-

nes – cesar se je javno priznal za pristaša prave demokracije in parlamentarizma. Pritisk svetovnega gorja sili tudi trde glave birokratov. Boj proti absolutističnemu, iz pruskega junkerstva zraslemu uradništvu, to je parola! Obstoje narodov naj ne bo več odvisen od posameznih modrih ali nemoralnih uradnikov, temveč naj si narodi kujejo svojo usodo sami. O vojski in miru, žitju in bitju milijonov naj v bodoče ne odločajo posamezni državniki, ki so slučajno na vrhuncu, temveč to bodi zadeva narodov in njihovih zastopnikov samih. Zato done po Nemčiji parole: Proč z absolutističnim kanclerjem – državni zbor vzemi v roko vprašanje miru in vojske!

13. julij

Okrog naše tovarne se je razvila nova kupčija. Skoro ob vsaki uri od jutra do večera najdeš kje v bližini kako žensko, ki ponuja češnje. Cena je sicer kar visoka, 30 do 40 vinarjev za pol litra, pa naši ljudje kar kupujejo.

14. julij

Med begunci vlada veselje in napeto pričakovanje. Že nekaj časa pišejo časopisi, da se je državni zbor zavzel za begunce. Razveselili smo se novega zakona o beguncih, ki ga je sprejel državni zbor. Obeta se namreč sprememba begunskega življenja. Zakon predvideva zvišanje begunske podpore in drugih bonitet. V bridkosti tudi medel žarek izboljšanja dobro dene!

17. julij

Pred dnevi je v državnem zboru govoril ministrski predsednik dr. Seidler. Njegov govor je bil za nas odrešilen! Zgodilo se je namreč prvič, da bi tako visok državni funkcionar odkrito priznal, da smo sicer imeli paragraf 19. državnega temeljnega zakona, toda do veljave ni prišel. Od sedaj naprej se bo to spremenilo in vsakemu narodu se mora dati pravica samoodločbe. Nemški poslanec Pacher je povedal, da mu je cesar v avdijenci omenil, da se zavzema on, kakor tudi vlada, za sledeče stališče: Uvedba notranje narodne samoodločbe in samouprave je najboljša pot, da se uresniči potrebna preureditev notranjih razmer! Bog daj in sreča junaška! Mogoče pa naši junaki ne prelivajo zastonj potoke krvi ...

18. julij

Naši ljudje so našim poslancem hvaležni, da so se pogumno zavzeli za begunsko revščino, zlasti poslanca dr. Krek in Fon sta lahko deležna trajne hvaležnosti.

20. julij

Naša zadeva glede vojaškega dela in oprostitev naših vojakov še vedno ni rešena. Danes je prišel od c. kr. vojnega ministrstva dopis, v katerem zahtevajo zapisnik vseh oproščenih. Izvedeli pa smo sledečo zanimivost: Nemško-nacionalna gonja proti nam se je baje začela, ker je naš častiti gospod dekan baje govoril proti celjskim trgovcem (menda gre za ugovarjanje, op. A. V.). Tako je povedal komandant c. kr. oskrbovalnega urada v Gradcu. S takimi izmišljotinami hoče nemškutarija svoje podlo delo. Hinavščina je z nemškutarijo res istovetna!

22. julij

Danes smo slišali veselo vest: jugoslovansko vprašanje bo rešeno v nekaj mesecih. Tako nam je zatrjeval neki poslanec Jugoslovanskega kluba. Da bi bilo le res! Otresli bi se tlačeče more, ki lomi naše peruti, zadihali bi svobodno in, čeprav nismo maščevalni, spregovorili bi kakšno odločno besedo tudi z našimi kroniki.

23. julij

Da se našo afero vendarle enkrat dovede do konca, se odpelje jutri naš predsednik na Dunaj k vojnemu ministrstvu. Poslanec Fon se je v začetku predhodnega tedna zopet razgovarjal z dotičnim referentom v vojnem ministrstvu, pri katerem naša zadeva sedaj tiči. Pravijo, da se vrše poizvedovanja, toda kako, kaj, tega skrivnostni mož ni hotel razodeti.

25. julij

Z Dunaja smo prejeli od dekana Rojca sledečo brzozjavko: »Rainer in Witz sta obljubila rešitev zadeve v par dneh. Dobite naročilo za poizkušnjo, stvar stoji zelo ugodno!« Srce se nam je močno pomirilo, ko smo brali to sporočilo. Sicer je vse še vedno ena sam obljuba. Dokler človek lahko trdno upa, je še vedno zadovoljen ...

27. julij

Danes spet nalagamo čevlje. Jutri odpeljejo nekaj nad 2.000 parov, večji del planinskih, na postajo. Ker smo imeli pri nakupu usnja bolj proste roke, smo tako naročilo tudi opravili.

28. julij

Gremo v četrto leto vojske, ki ji še ni videti konca. Vse brezmejno hrepenenje ne more prodreti morečih oblakov. Otopelo človeštvo divja dalje v blodnji temi. Vesela vest prihaja z Dunaja. Odlok, po katerem dobimo novo naročilo čevljev za vojsko, je že napisan in čaka samo na podpis. Razni politični neprijatelji, ki so nam kopali grob, so doživeli nesmrtni fiasko. Gonja je bila politična, inscenirana od kletih nemških zagrizencev. To vse nam je povedal gospod dekan z Dunaja. Naj lajajo, mi jašemo!

29. julij

Ker se je naša zadeva dobro končala, smo povabili za danes popoldne vse naše begunce na južino k Turnškju. Prišli so polnoštevilno. Ko so začeli alkoholni hlapi delovati, so se vrstile razne napitnice, bolj ali manj duhovite, toda sprejeli smo jih s hvaležnim srcem.

31. julij

Z vojaškim delom smo pri kraju. Z odpošiljatvijo dne 27. julija smo zaključili zadnje vojaško naročilo, novega pa nimamo. Zdaj delamo spet nekaj civilnih čevljev, povpraševanje je veliko!

1. avgust

Dnevi minevajo kakor misli. Človek skoraj ne more verjeti, da smo v tretjem letu begunstva. Tako blizu se zde časi, ko smo bili v Mirnu. Žal je naša vrnitev domov še v megli, ki se nikakor noče dvigniti. Vse visi v zraku.

4. avgust

Danes je glavni dan revizije. Dosedaj se je gospod vodja »Goriške zvez« v prvi vrsti bavil z bilancami. Ob navzočnosti raznih članov zadruga prerešeta razne poslovne knjige. Ker se mu mudi v Ljubljano, bo opravil svoje delo le okvirno.

5. avgust

Danes smo imeli v naši begunski šoli zaupen politični sestanek. Udeležili so se ga begunci, kakor tudi domačini. Poročal je državni in deželni poslanec dr. Verstovšek. Primerno je ožigosal obdobje absolutizma v letih 1914/1917. Naslikal nam je ugodne perspektive, upajmo, da se bodo tudi uresničile.

7. avgust

Civilno delo gre dobro izpod rok. Sicer niso vsi delavci na delu, zlasti ženske so večinoma doma. Stroji počivajo, vendar je vseeno še precej gibanja. Tudi delo na coklah dobro uspeva – povpraševanje pa je zelo veliko.

8. avgust

Glede težav okoli vojaških dobav smo dobili daljše pismo poslanca Fona iz Dunaja. Poslanec piše, kako lepo in mirno razni dunajski gospodje uživajo dopuste, tudi z velikim trudom jih ni moč doklicati. Po

Nazarski zadružniki na skupnem izletu v Logarsko dolino. V dnevniku so zapisali, da je bil izlet »božanski«.

napornem iskanju mu je uspelo dobiti referenta v 13. oddelku vojnega ministrstva. Vse mogoče skrite vijuge je kaj lahko odkriti pri uradnem šimlu, sedaj nekoliko drugačne postopke. Vsa kazni ministrstva in raznih nemško-nacionalnih priganjačev je prišla po besedah tozadevnega ministrskega akta nad nas. Da smo uporabljali usnje za civilne čevlje, da imamo slabo poslovanje, da smo zlorabili oproščevanje vojnih obveznikov. Vihar nad nas je prišel tudi zato, ker smo od začetka prav skrbno dobavljali naročeno blago, pozneje pa smo začeli vidno nazadovati, tako je končno prišlo do kraha. Čudne prekrške so nam pripisovali. Naši čevlji za vojaštvo so nič vredni! Sveti birokraciji skupaj z nemško zlobo je še pekel predober. Visoki gospodi okrog zelenih miz in njihovim ovaduškim prijateljem povejmo po domače v brk: Gliha vkup štriha!

10. avgust

Bog živi cokle! Danes smo namreč od c. kr. uprave begunskih barak v Wagni dobili naročilo za 10.000 parov cokel, ki jih naj oddamo v naslednjih tednih. Zahtevano količino cokel imamo že narejenih, pa nam sedanje naročilo potrjuje, da se bolj posvetimo coklarstvu.

12. avgust

Ker še naša zadeva glede vojaških dobav ni rešena, gre naš poslovodja jutri v Gradec.

13. avgust

Danes smo imeli v koloniji majhno revolucijo. V dopoldanskih urah je prišla v pisarno tropa žensk, ki so pritoževale, da imajo premalo živin in so zahtevale, da jim moramo preskrbeti več blaga. Kakor navadno pri takih rečeh, je nekatere srbel jeziček! Ženske so imele pripravljene razne očitke. Seveda se nismo spuščali v podrobnosti, poklicali smo predsedstvo Oskrbovalnice in smo svetovali skupini žensk, da se tam pogovorijo. Poskrbelo se bo, da se bodo razni organi odvadili svoje oblastne prešernosti.

17. avgust

Danes smo začeli delati prošnje za begunske podpore po novih predpisih. Podatke smo dobro uredili, da ne bo težav pri izplačilu.

21. avgust

Iz soške fronte spet slišimo topove – enajsta soška bitka je zbesnela. Italijani so se gotovo dobro pripravili, da bi razbili našo obrambno črto in prodrli v zaželen Trst. Prihitali so jim na pomoč tudi Angleži. Naši domovi se bodo zopet rušili. Število trpinov – beguncev se bo zopet povečalo, naši junaki bodo spet umirali, naša zemlja se bo zopet kopala v gorke človeški krvi in naše matere bodo zopet plakale. In zakaj, čemu vse to? O Bog, prizanesi – gorje kriči k nebu.

23. avgust

Šli smo med turiste! Naložili smo se na tri vozove in hajdi v kraljestvo mogočne Ojstrice! Pretrgali smo vse zveze s svetom in odhiteli v blagodejno samoto planin. Bilo nas je okrog dvajset: malih, velikih, starih in mladih, suhih in debelih, lačnih in žejnih. Dan je bil krasen in kljub temu, da je voz precej tresel, smo bili zadovoljni. Planinski zrak je zdravil in hladil naše živce kot nebeška mana lačne želodce Izraelcev.

Opoldne smo bili v Lučah, kjer smo vzeli z veseljem na znanje, da je za pretresene notranje dele že nekaj pripravljenega. Po kosilu smo se odpeljali dalje v Solčavo. Po žilah se nam je razlezlo kipeče veselje in vriskajoč smo se peljali mimo izsušenega vrelca pri Igli, mimo Peričnika in gostoljubnega Rogovilca. Samostanski menih (Igla) ni vzbudil o nas nikakega pomiljevanja. Nasprotno – ali bi ne bilo najprijetnejše, ako bi mogel človek nem in slep ter brez vsake potrebe, kakor ta kameniti samotar, prespati grozoto najgroznejših dni?

V Solčavi smo se poslovili od vozov ter jo po kratkem odmoru peš mahnilni v Logarjevo dolino. Po ozki soteski, po kateri hiti mlada Savinja, nismo imeli nič razgleda, vendar smo bili dobre volje in korajžnega srca. Ko smo se jeli bližati vhodu v Logarjevo dolino in je nas skozi vejeve začel pozdravljati silni greben Solčavskih planin, so naše oči strmele nad toliko lepoto. In potem smo bili v Logarjevi dolini. Vsem nam, tisti, ki smo že bili tu, in onim, ki so bili prvič, je bil znak presenečenja vzklik – ah, kako lep! In srca so se nam širila v občudovanju.

V koči pri Piskerniku smo se ta dan ustavili. Dobili smo nekaj postelj, nekaj pa mirve pri sosedu Plesniku. Za prenočišča je tako bilo preskrbljeno. Ravno tako je bilo tudi drugo »vitalno« vprašanje ugodno rešeno – dobili smo dobre žgance in dobro vino, tako da sta bili obe strani

naše družbe zadovoljni. In potem je prišla noč. Polegli smo v mehko travo pred kočo in uživali sveži zrak, zrlki k bajnemu nebesnemu svodu, proti kateremu so tam zadaj hrepenele sive skale, juckali, peli in bili veseli. In ker smo kar precej pili, smo postali korajžni in bojeviti. Tisočletne gore, katerih najhujše divjanje razljutenih elementov ne spravi iz ravnovesja, so se najbrž poredno muzale za našim hrbtom, ko so videle, kako smo pritlikavi – kralj zemlje v par urah popravi svojo ravnotežnost in ne more vladati niti samega sebe. Mogoče je tudi, da so nam gozdni škratje, ki smo jih budili v njihovem snu, napravili malo alotrijo in so napravili Piskernikovo kapljico tako sladko.

...

Opomba: Tu se dnevnik vrbovških beguncev neha. Očitno je, da gradivo ni bilo v celoti kopirano. Domnevamo lahko, da je pisec vodil podobne zapise od leta 1915, ko so begunci prišli v Vrbovec. Po vsebini dnevnika, ki nam je na voljo, lahko sklepamo, da je bil pisec zelo duhovit in predvsem vsestranski, pač slovenski izobraženec, ki je v dnevniku marsikaj kritičnega ohranil. Opisal je čas vojne in »nemčurske« strahovlade na Štajerskem, marsikateri prispevek pa nazorno opisuje ravnanje takratnih oblasti.

Pisanje Antona Vuka

Za konec sledijo še zapisi Antona Vuka, ki jih je objavljajl v časopisu Novi list leta 1985. Nas zanima seveda tisti del zgodovine Čevljarske zadruge Miren, ki opisuje prihod beguncev v naše kraje. Prav gotovo so mirnski begunci Vrbovcu vtisnili zgodovinske sledi. Treba je poudariti, da so širili kulturno dejavnost v naših krajih, da so v nekaterih krajih vzbudili te dejavnosti, ki so ljudem v časih avstrijske vladavine in predvsem v vojnem času bile še kako potrebne. Predvsem pa so bili begunci vzor domovinske zvestobe.

Ko je junija leta 1914 izbruhnila prva svetovna vojna, je bila skoraj polovica delavcev in članov zadruge mobilizirana. Zadruga je ostala z nekaj nad petdesetimi delavci in delavkami. Že prve dni avgusta je zadruga dobila od ministrstva ponudbo za izdelavo vojaških čevljev. Kljub temu, da je zadruga prej izdelovala nekaj nad 30.000 parov letno, je prevzela prvo dobavo 20.000 parov z obvezo, da jih izdela v desetih tednih. Ker je za tako naročilo bilo treba več delavcev, je zadruga zaposlila nad 200 nečevljarjev, zidarjev, mizarjev, krojačev in deklet raznih poklicev. Uredila je obratovanje tako, da so se zaposleni v naglici naučili določenega dela na traku. Ko je dobila nova naročila, je zaposlila še dodatne delavce, tako jih je bilo 450.

Zadruga najde zatočišče v Vrbovcu

Ko je meseca maja 1915 stopila v vojno Italija, se je morala zadruga zaradi bližine fronte preseliti. Odpeljala je stroje, orodje, surovine, izdelke in polizdelke v Vrbovec (blizu Mozirja). Tudi ob tej težki selitvi se je pokazala moč združništva in vzajemnost. Z združenimi močmi so zaposleni v dveh dnevih demontirali dva težka motorja, jih spravili v zaboje, v vreče pa vse orodje, kopita, surovine in polizdelke – vse to so naložili na devet vagonov in jih odposlali na železniško postajo Šmartno ob Paki, od koder so vse to zvozili na vozovih s konjsko vprego.

Zadruga je organizirala tudi preselitev članov in delavcev z njihovimi družinami vred, vsega skupaj 1.200 oseb. Prej pa je zadruga odprodala obstoječe prodajalne in nekaj tega odpeljala v Zgornjo Savinjsko dolino. V begunstvu je s pomočjo tamkajšnjih rodoljubov poskrbela za nastanitev beguncev po privatnih hišah v Mozirju in okolici Rečice.

Skupina, slikana pred barako, v kateri so izdelovali čevlje. Sedijo: drugi z leve nazarski gostilničar Maks Turnšek, tretji z leve vodja zadruga Anton Vuk.

Takoj so pričeli graditi solidne barake za bodoče delavnice. Delavci za druge, med njimi številni tesarji, mizarji in drugi, so ob pomoči domačih tesarjev v dobrem tednu zgradili barako za ostale oddelke, kjer je delalo vsega skupaj nad 100 ljudi. Montaža strojev in motorja je bila zahtevna naloga. Baraka je imela dolžino nad 100 metrov.

Zadruga organizator življenja begunske kolonije

Organizirali so prehrano za begunce. V ta namen so ustanovili Delavsko konzumno zadrugo s sedežem v Vrbovcu. Tam so imeli tudi ljudsko šolo za otroke beguncev in so jo tudi vzdrževali, financirali so brezplačno zdravstveno oskrbo beguncev, brezplačno posredovalnico za begunsko in vojaško podporo. Ustanovili so tudi ljudsko kuhinjo za tiste, ki niso imeli družin.

Konzumna zadruga je klala živino za dobavo mesa. Skrbela je tudi za oblačila in druge predmete po najnižjih cenah. Znano je, da so begunci po raznih taboriščih v prvi svetovni vojni umirali od lakote. Število beguncev v Zgornji Savinjski dolini pa se je v štirih letih povečalo zaradi rojstev za 51 oseb. Zadruga je posredovala pri oblasteh in dosegla za vse begunce brezplačna oblačila.

Julija 1917 je nadškof Anton Bonaventura Jeglič položil temeljni kamen za cerkev sv. Jožefa delavca na skali v Vrbovcu. Na slovesnosti je pel moški zbor beguncev.

Prosvetno delo

Že smo omenili razne oblike kulturnih dejavnosti beguncev. Prirejali so pevske in igralske nastope ter tako dajali pobudo domačinom, da so jim sledili. Treba je poudariti, da so bili nekateri prebivalci pod vplivom nemškutarstva, zato je mozirski župan dr. Goričar z vso naklonjenostjo podpiral kulturno delovanje beguncev.

Prvo zborovanje za osamosvojitvev jugoslovanskih narodov je bilo v baraki Čevljarske zadruga v Vrbovcu. Sklical ga je državni poslanec dr. Vrstovšek. Izjavil je, da je za to zborovanje izbral begunsko taborišče, ker ima v Primorcu zaupanje. Zborovanje je lepo potekalo, kljub navzočnosti dveh orožnikov. Mirenski begunci so se pozneje udeleževali podobnih zborovanj v Šmihelu, Gornjem Gradu in Žalcu, kjer je bil velik shod. Mnogi med njimi so se javili kot prostovoljci v jugoslovanske vojaške odrede ter bili nato poslani na Koroško.

Po umiku italijanske armade na Piavo je zadruga začela obnavljati ruševine nekdanje tovarne v Mirnu. Pripravljala je tudi vrnitev beguncev iz Zgornje Savinjske doline. Takoj je ustanovila ljudsko kuhinjo in zavetišče za begunce. Obdelovali so tudi nekaj zemlje, ker je bilo veliko pomanjkanje živil.

Zadruga je beguncem plačala tudi prevozne stroške vrnitve v domači kraj. Zanje je torej skrbela od maja 1915 vse do vrnitve v letih 1919-1920. Ker je zadruga med vojno nakupila nove stroje, je obnovila in povečala tovarno v Mirnu. Tako je merila glavna stavba v dolžino 90 metrov. Pa tudi garaže in gospodarska poslopja so zgradili. Stavbno zemljišče je obsegalo 5.000 m površine in je bilo lepo obzidano.

Čevljarska zadruga je po vrnitvi v domači kraj uspešno poslovala, finančni uspeh je bil dober. To seveda ni bilo prav lokalnim fašistom, ki so pričeli hudo politično gonjo proti vodstvu zadruga. Postavili so italijanske vodje, ki so že v letu 1930 povzročili izgubo v višini preko milijona. Zadrugo so prodali nekemu Italijanu, mirenski čevljarji pa so ostali brez posla.

Ko je v drugi svetovni vojni nastalo osvobodilno gibanje, so Italijani množično zapirali ljudi in jih pošiljali v taborišča. Že leta 1942 so se Mirenčani odločali za vstop v osvobodilne enote.

Po koncu vojne, ko je v deželi zelo primanjkovalo obutve, so se čevljarji pridno lotili dela. Člani mirovne konference so obiskali Miren. Prvo vprašanje je bilo: »S čim se ljudstvo peča?« Deputacija, ki je bila sestavljena iz naslednjih vaščanov (Mirenčanov): Anton Ferlat, Anton Vuk in Jožef Kokelj, je razmejitveni komisiji razložila nasilno rušenje slovenskega gospodarstva in kulturnih dejavnosti s strani Italijanov. Komisija je prisluhnila predstavnikom prebivalstva. Končno je bil Miren priključen Jugoslaviji, in to septembra 1947.

Sindikati so sklicali čevljarje na množično zborovanje, sklenili so, da se nihče ne izseli, in tako je bila spet obnovljena čevljarska dejavnost v kraju. Znano je, da je Čevljarska zadruga imela trgovine pod imenom Adria ne le po Sloveniji, ampak tudi drugod po državi SHS, pozneje Jugoslaviji. Spominjam se, da je v Celju bila poslovalnica Adria v Narodnem domu in je ponujala priznane kakovostne čevlje.

Vse to je le izvleček iz obsežnega opisa Antona Vuka v zvezi s Čevljarsko zadrugo v Mirnu, v času prve svetovne vojne v Vrbovcu in spet v domačem kraju, kjer se je zadruga razvila v zelo ugledno podjetje z obsežno proizvodnjo čevljev.

Zanimiv članek v časopisu Amerikanski Slovenec

Narodna knjižnica v Ljubljani hrani tudi 33. številko časopisa Amerikanski Slovenec (izdana 21. 3. 1916). V njej je bil priobčen članek pod naslovom Novice od mirenske Čevljarske zadruge:

»Prva slovenska ljudska šola za begunce se je v Vrbovcu otvorila dne 22. januarja 1916. V njej so se šolali otroci delavcev Čevljarske begunske zadruge iz Mirna. Vpisanih je bilo 80 otrok, kot učitelj – voditelj je bil nastavljen g. A. Ferlat, učitelj iz Rupe pri Mirnu, veronauk pa podučuje p. Kerubin Tusek, gvardijan frančiškanskega samostana v Nazaretu (ime kraja tedaj še ni bilo Nazarje, op. A. V.). Leseno barako za šolo je zgradila Čevljarska zadruge. V kratkem se otvori tam tudi obrtna šola, kakor je bila svojčas v Mirnu.

Čevljarska zadruge v Vrbovcu je povečala svoj obrat ter nabavila številne nove stroje. V zadruzi se izdeluje dnevno nad 800 parov čevljev; naloženi vozovi z usnjem in drugimi potrebščinami in seveda s čevlji pričajo o vidnem napredku zadruge, ki se je pod spretnim vodstvom g. Antona Vuka tako dvignila, da je ena največjih podjetij te stroke v monarhiji.

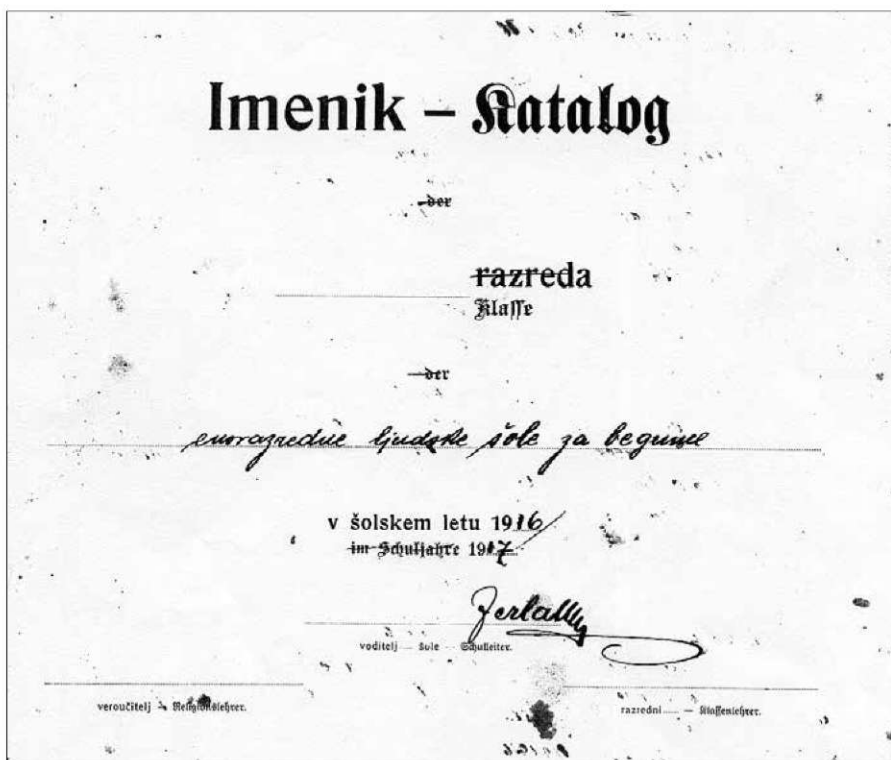
V Čevljarski zadruzi je zaposlenih nad tristo oseb, v okolici Vrbovca (Gornja Savinjska dolina) pa živi še kakih 1.000 ljudi iz Mirna, Orehovelj, Rupe, Peči, iz Bilj in Vrtojbe, tudi iz Trsta, Sežane, celo z Reke so ljudje tu, in za vse je dobro preskrbljeno; za kruh, živež in zaslužek skrbi zadruge, dušno hrano pa prejemajo verniki pri čč. frančiškanih v Nazarskem samostanu, v Mozirju in v župniji Rečica.

Na čast vsem se mora priznati, da se možje, žene in dekleta prav vzorno obnašajo, le nekatere fantaline bi bilo prav poslati v bojno črto. Z imenom Čevljarske zadruge se ne strinja grdo ime pijančevanje, ponočevanje, preklinjanje in še kaj grdega in umazanega!

Ker veliko delavcev nima tu v Savinjski dolini družine in se ne more ustrezno prehranjevati, se je pokazala potreba, da se za te delavce napravi lastna kuhinja. Tu so dobivali zajtrk, kosilo in večerjo. Tako je bilo preskrbljenih 80 delavcev! Ustanovili so tudi lastno prodajalno, ki posluje dvakrat v tednu.

Mirenska hranilnica in posojilnica, podporno društvo in bolniška blagajna poslujejo še naprej zelo uspešno v Čevljarski zadrugi, tudi Katoliško-prosvetno društvo deluje vsestransko. Naše vodstvo se tudi redno oglašča v raznih časopisih ...«

Iz vsebine bi lahko sklepali, da je pričujoči članek v ameriško slovenskem časopisu napisal marljivi kronist Čevljarske zadruge v Vrbovcu – Leopold Kemperle.

Naslovnica redovalnice begunske šole v Vrbovcu. Begunci so dosegli, da je to bila, sicer enoletna, pa vendar redna državna šola.

Tekoče število	Ime, dan, mesec in leto, kraj in dežela rojstva, vera, materin jezik, ima li koze cepljene.	Začetek in tek šolskega obiskovanja	Bivališče učenca	Ime, stan in bivališče a) očeta, b) matere, c) odgovornega rednika	Je li druga šolska knjižnica
3.	<p><i>Krajnik</i> <i>Stavica</i> rojen dne <i>27/11</i> 1909 v <i>Pirpi</i> na <i>Goriškem</i> ima koz. e. cepljen e.</p>	<p>Začet. hoditi v šolo dne v v tukajšnjo šolo, in sicer v razred (— oddelek) vstopil dne iz razreda (— oddelka) ljudske šole v <i>Vrbovcu</i> obiskuje ta razred od <i>22/1 1916</i></p>		<p><i>Jozef</i> <i>Kristina</i> <i>Zavgar</i> <i>Ricica</i></p>	
4.	<p><i>Mogoj</i> <i>Harmela</i> rojen dne <i>18/3</i> 1909 v <i>Mirnu</i> na <i>Goriškem</i> ima koz. e. cepljen e.</p>	<p>Začet. hoditi v šolo dne v v tukajšnjo šolo, in sicer v razred (— oddelek) vstopil dne iz razreda (— oddelka) ljudske šole v <i>Vrbovcu</i> obiskuje ta razred od <i>22/1 1916</i></p>		<p><i>Anton</i> <i>Karolina</i> <i>Zavgar</i> <i>Mozirje</i></p>	
5.	<p><i>Štefan</i> <i>Marija</i> rojen dne <i>2/12</i> 1908 v <i>Mirnu</i> na <i>Goriškem</i> ima koz. e. cepljen e.</p>	<p>Začet. hoditi v šolo dne v v tukajšnjo šolo, in sicer v razred (— oddelek) vstopil dne iz razreda (— oddelka) ljudske šole v <i>Vrbovcu</i> obiskuje ta razred od <i>22/1 1916</i></p>		<p><i>Vincenc</i> <i>Katarina</i> <i>Zavgar</i> <i>Prihovo</i></p>	
6.	<p><i>Leštan</i> <i>Marija</i> rojen dne <i>3/12</i> 1909 v <i>Prekovačah</i> na <i>Goriškem</i> ima koz. e. cepljen e.</p>	<p>Začet. hoditi v šolo dne v v tukajšnjo šolo, in sicer v razred (— oddelek) vstopil dne iz razreda (— oddelka) ljudske šole v <i>Vrbovcu</i> obiskuje ta razred od <i>22/1 1916</i></p>		<p><i>Josip</i> <i>Veršela</i> <i>Doblatim</i></p>	
7.	<p><i>Mozetič</i> <i>Angela</i> rojen dne <i>1910</i> v <i>Mirnu</i> na <i>Goriškem</i> ima koz. e. cepljen e.</p>	<p>Začet. hoditi v šolo dne v v tukajšnjo šolo, in sicer v razred (— oddelek) vstopil dne iz razreda (— oddelka) ljudske šole v <i>Vrbovcu</i> obiskuje ta razred od <i>22/1 1916</i></p>		<p><i>Alfons</i> <i>Marija</i> <i>Doblatim</i></p>	

Iz redovalnice begunske šole v Vrbovcu, ki je bila ustanovljena 22. januarja 1916. V njej se je tedaj šolalo 80 otrok. Učitelj je bil A. Ferlat iz Mirna.

Primorski begunci v SHS

Val beguncev iz Primorske po prvi svetovni vojni je nastal zaradi nasilja italijanskih fašistov, po požigu slovenskega Narodnega doma v Trstu. Vse več jih je prihajalo v Slovenijo in iskali so zaposlitve. Številni so našli službo v policiji in carinski službi. Naj omenim tu, da je, denimo celjska policija, tako uniformirana kot civilna, bila pretežno ali celo povsem primorska.

Stanoval sem v celjskem magistratu (sedaj Muzej novejše zgodovine), kjer je bila policijska stražnica in predsedstvo policije, tam je bilo tudi okrajno sodišče in seveda občinska uprava z županom. Tedaj je bila mestna policija v dveh izmenah po deset policistov in vodja izmene. Vsi so bili Primorci – spomnim se imen Špacapan, Pipan, Sušelj, Drugovič, Bradač itd.

Povojni begunec v Mozirju

Posebej skrbno smo raziskali primer primorskega kamnoseka in kulturnega ustvarjalca Ivana Mrevljeta, ki si je v Mozirju in okolici pridobil velik sloves in postal nadvse priljubljen.

Predniki Ivana Mrevljeta izvirajo iz Ogleja. Ivanov oče Evgen se je preselil v Miren pri Gorici, kjer se je izučil čevljarstva in delal v tamkajšnji Čevljarski zadrugi. Ko je zadruga zabredla v težave, si je moral poiskati drugo delo. Prekvalificiral se je v »kamnarja«, to pa je bilo izredno zahtevno in težko delo.

Ivan, sin Evgena Mrevljeta, se je rodil 19. februarja 1882 v Mirnu. Tudi on je šel po stopinjah svojega očeta – izučil se je za kamnoseka in se očitno ni ustrašil garaškega dela v kamnolomu. Leta 1915 je pribežal v Mozirje, kjer je že bilo nekaj primorskih prebežnikov.

Na fotografiji iz leta 1936 je družina Ivana in Helene Mrevlje v Mozirju. Sliko nam je poslal Danilo Mrevlje iz Mozirja.

Stari Mozirjani so mi opisali Ivana Mrevljeta kot odličnega pevca. Bil je zelo družaben človek, dober odrski igralec, režiser, igral je več inštrumentov. V naših krajih je bil tedaj edini kamnosek.

Zelo rad je pel v zboru, vse več se je pojavljal kot igralec na mozirskem odru. Z velikim uspehom je režiral, mladi igralci so ga imeli v čislih in zato so se kar številčno zbrali okoli njega.

Kadar je njegov sin Ivo govoril o očetu Ivanu, je vedno poudarjal, da je v njemu prevladoval nemiren duh. Kar naprej je nekaj raziskoval, predvsem tehnične možnosti za uspešnejše in lažje delo v kamnoseški stroki. Bil je dober oblikovalec kamna in po tem daleč naokoli poznan in spoštovan mojster:

Sicer pa je bil kulturnik Mrevlje izredno načitan in je za dobro knjigo izdal poslednje novce. Marsikateri Mozirjan je povedal, da je bil »gromovnik«, imel je izreden glas in kadar je zapel katero izmed njemu dragih pesmi v basu, so se baje šipe v oknih tresle ... Ko je ostarel, je rad rekel, da ni star, le dolgo da je na svetu ... 13. novembra 1970 je v Mozirju umrl.

Lahko rečemo, da je bil Ivan Mrevlje eden tistih zatiranih Slovencev, ki so zaradi ljubezni do materinščine pretrpeli hude življenjske preizkušnje. Vsi, ki so ga poznali in bili priče njegovemu obsežnemu kulturnemu delu, so ga globoko spoštovali in ohranili v lepem spominu.

Misli ob zaključku predstavitve beguncev v Vrbovcu

Odkrili smo nekatere neznanke okoli primorskih beguncev, ki so se leta 1915 zatekli iz Mirna k nam in v Vrbovcu obnovili Čevljarsko zadru-go Miren. Kako so v tistih vojnih letih uspeli tako hitro zgraditi uspešno tovarno čevljev, se danes lahko le sprašujemo. V Mirnu so praznili svo-jo tovarno domala že pod streli bližajoče se italijanske ofenzive. Kako so vse to prepeljali v našo dolino, niso nikjer podrobno zapisali. Verjetno je njihov kronist tudi tisti čas popisal v letniku 1915/16.

Že sem omenil prijaznost gospe Vuk, ki mi je poslala kopije kronike za leto 1917. Seveda je to bila velika usluga, zelo sem ji hvaležen.

Nekako mi ne da miru manjkajoči del kronike, torej ostali letniki, razen 1917. Tudi vrsta drugih zapisov iz tistih časov bi morala obstajati. Želeli bi si čim več podrobnosti iz tistih nesrečnih vojnih časov iz Vrbovca. Vse to bi zgodovino Nazarij oplemenitilo, zato upamo, da nam bo uspelo po-pisati še manjkajoča obdobja. Morda so še kateri potomci čevljarjev iz Vrbovca živi in bi nam lahko pomagali pri iskanju manjkajočih podatkov. Če nam bo uspelo, bo narejeno veliko delo! Take zgodovinske dokumen-te bi potem hranili v Muzeju gozdarstva in lesarstva v Nazarjah.

Kazalo

Predgovor župana	5
Primorski begunci v Zgornji Savinjski dolini	7
Prva svetovna vojna	9
Oblast poskrbela za kraj bodočega delovanja zadruge	11
Kulturno delovanje beguncev	12
Dnevnik tajnika Čevljarske zadruge v Vrbovcu Leopolda Kemperleta	13
Pisanje Antona Vuka	42
Zanimiv članek v časopisu Amerikanski Slovenec	47
Primorski begunci v SHS	50
Povojni begunec v Mozirju	51
Misli ob zaključku predstavitve beguncev v Vrbovcu	53

Aleksander Videčnik

Primorski begunci v Zgornji Savinjski dolini

Založnik: Občina Nazarje

Spremna beseda: Matej Pečovnik

Oblikovanje: Uroš Kotnik

Prelom in priprava za tisk: Savinjske novice d.o.o.

Tisk: Grafika Gracer d.o.o.

Naklada: 300 izvodov

Nazarje, 2015

